

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

НАЙДА ВІРА ЮРІЇВНА

УДК 37: 78: 005. 412 (477.43/44) “18/19” (09) (043.3)

**РОЗВИТОК МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ НА ПОДІЛЛІ
(КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
ГУРАЛЬНИК Наталія Павлівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, професор
кафедри фортепіанного виконавства
і художньої культури.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
РАСТРИГІНА Алла Миколаївна,
Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
завідувач кафедри вокально-хорових
дисциплін та методики музичного
виховання;

кандидат педагогічних наук, доцент
ОВЧАРУК Ольга Володимирівна,
Національна академія керівних кадрів культури і
мистецтв, професор кафедри теорії, історії культури
та музикознавства.

Захист відбудеться 26 листопада 2014 року о 14.30 годин на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 24 жовтня 2014 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Сиротюк В. Д.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні наукові уявлення про музичну освіту як процес, що розгортається не лише у часовому, але й у суспільному просторі за різними історичними, національними, географічними, жанровими координатами, потребують більш глибокого та детального проникнення. Вивчення теоретичних і практичних здобутків минулого дає змогу здійснити обґрунтування подальших напрямків розвитку музичної освіти, одним з яких є музичне краєзнавство. Поглиблене його вивчення відновлює достовірну картину розвитку музичного життя визначеного регіону, наповнюючи новими відкриттями, здобутками та прогресивними ідеями. Набутий досвід збагачує уявлення про піднесення музичного мистецтва і спричиняє ретельне пізнання різностороннього спектру функціонування музичної освіти. У цьому контексті актуальною є потреба дослідження музичної освіти регіону Поділля.

Важливі аспекти розвитку музичної освіти і виховання в Україні розглянуті у дослідженнях науковців: С. Горбенка, Н. Гуральник, С. Миропольського, О. Михайличенка, А. Растригіної, О. Ростовського, Т. Танько, В. Черкасова, К. Шамаєвої. Музичній освіті та культурі окремих регіонів України присвячено багато наукових праць, серед яких – дослідження музичної освіти України (В. Кузьмічова, О. Овчарук), музичної освіти Києва (О. Цвігун), Волині (Л. Бовсунівська, П. Шиманський), Півдня України (А. Желан, О. Макаренко), Чернігівщини (С. Матвієнко), Буковини (Я. Мельничук), Галичини (О. Поясик), Закарпаття (Т. Росул), Сумщини (Г. Локощенко) та інші.

Процеси становлення і розвитку системи загальної освіти на Поділлі відображені у працях Л. Анохіної, М. Вороліс, М. Дарманського, І. Сесака, Ю. Телячого та ін. Окремі аспекти розвитку музичної освіти на Поділлі висвітлені в дисертаційних роботах М. Антошко, Т. Бурдейної-Публіки, Р. Римар, М. Ярової; наукових статтях С. Гальчака, М. Кузів, С. Олійника та ін. Видатним персоналіям присвячені мистецько-педагогічні дослідження А. Завальнюка, В. Іванова, М. Кульбовського, М. Печенюк, П. Слободянюка, О. Смоляка та ін. Однак, можна стверджувати, що проблема розвитку музичної освіти на Поділлі в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., її теоретичне осмислення не були предметом спеціального дослідження, розкривалися лише окремі питання (розвиток хорового мистецтва та співацької освіти Поділля, музичного життя та освіти на Вінниччині тощо).

Актуальність дослідження історії музичної освіти на Поділлі полягає у необхідності вивчення особливого становища навчальних закладів у регіоні, поглиблення змісту основних напрямків їх діяльності в контексті ретроспективного осмислення досягнень освіти з позицій сучасного рівня музичного навчання. Доцільність узагальнення ідей відносно музичної освіти минулого, практична та наукова значущість проблеми, її недостатня розробленість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **“Розвиток музичної освіти на Поділлі (кінець ХІХ – початок ХХ століття)”**.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 60-ті роки ХІХ ст. – першу чверть ХХ ст. Вибір нижньої межі зумовлений соціально-політичними,

культурними змінами на Поділлі, реформами, що вивели освіту краю на істотно новий рівень розвитку; верхньої – визначений початком нових історичних подій, революційних перетворень, у якому зафіксовано значні досягнення та суперечності в галузі музичної освіти.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Розробка теми входить до плану науково-дослідної роботи кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу і диригування Інституту мистецтв, кафедри теорії та історії педагогіки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 24.12.2009 р.).

Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 10 від 27.03.2003 р.) і узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 27.05.2003 р.).

Мета дослідження – виявити особливості і тенденції становлення та розвитку музичної освіти на Поділлі в кінці XIX – початку XX ст., розкрити перспективні напрямки використання історико-педагогічного досвіду минулого в реформуванні сучасної музичної освіти.

Відповідно до мети були сформульовані наступні **завдання**:

1. Розкрити взаємозалежність розвитку музичної освіти на Поділлі від загальноісторичного, економічного становища та суспільно-мистецького життя суспільства.

2. Дослідити визначну роль просвітництва у розвитку музичної освіти на Поділлі.

3. З'ясувати характер процесу становлення музичної освіти у навчальних закладах Поділля.

4. Визначити роль персоналій у розвитку музичної освіти на Поділлі.

5. Виділити та обґрунтувати історичні періоди та тенденції розвитку музичної освіти на Поділлі у зазначений період.

6. Актуалізувати перспективи використання педагогічного досвіду організації музичної освіти на Поділлі кінця XIX – початку XX ст.

Об'єкт дослідження – процес розвитку освіти на Поділлі в контексті загальноісторичного суспільного буття в кінці XIX ст. – початку XX ст.

Предмет дослідження – особливості розвитку музичної освіти краю (60-ті роки XIX ст. – перша чверть XX ст.).

Методологічними та теоретичними засадами дослідження стали нормативні документи освітянської галузі України; історико-теоретичні положення з питань розвитку освіти України (М. Грушевський, М. Драгоманов, О. Субтельний, Д. Яворницький); історіографічні й краєзнавчі праці (О. Комарницький, Л. Баженов, С. Білокінь, М. Карачківський, В. Лозовий, В. Мацько, В. Нестеренко та ін.); мистецтвознавчі праці (І. Белза, М. Загайкевич, Л. Кияновська, Б. Кудрик, С. Людкевич та ін.); матеріали з історії національної культури та мистецтва (М. Боровик, О. Кошиць, І. Крип'якевич, М. Лисенко, М. Семчишин та ін.); дослідження з проблем історії та теорії національної освіти (В. Бондар, В. Василенко, Л. Вовк, О. Дубасенюк, В. Кузь, Л. Масол, Н. Ничкало, В. Огнев'юк, О. Падалка,

А. Растрігіна, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін.); концепції реформування мистецької освіти в Україні (І. Зязюн, Н. Миропольська, Г. Падалка, О. Рудницька та ін.); дослідження з питань музичної та художньої освіти (Н. Гуральник, О. Михайличенко, О. Овчарук, О. Ростовський, О. Шевнюк та ін.); публікації у періодичних виданнях – часописи “Киевские епархиальные ведомости”, “Подольские епархиальные ведомости”, “Православное Подолье”, “Киевская старина”; “Шлях”, “Хроніка мистецького життя”, “Червоний край”, “Україна”, “Робітнича газета”, “Село”, “Рідне слово” та ін. Основним джерелом дослідження стали архівні документи та матеріали Вінницького, Хмельницького державних обласних архівів, Київського державного архіву, Центрального державного історичного архіву України, Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, Центрального державного архіву вищих органів влади України, Центрального державного архіву-музея літератури і мистецтва України, що дозволяють відтворити процес розвитку музично-освітніх традицій на Поділлі. Було проаналізовано понад 3000 аркушів архівних джерел, з них 97 завдяки корисності та доцільності було введено в науково-освітній обіг.

Для розв’язання поставлених завдань було використано такі **методи дослідження**: *пошуковий* – для виявлення нових матеріалів в архівних, бібліографічних фондах; *опрацювання* філософської, історичної, педагогічної, мистецтвознавчої літератури за темою дослідження; *аналітико-систематизуючий* – для вибору, аналізу, систематизації та теоретичного узагальнення здобутих матеріалів на різних етапах наукового пошуку, а також виявлення педагогічних ідей та обґрунтування висновків із проблем дослідження; *системно-естраполяційний* – для хронологічного, порівняльно-зіставного аналізу та систематизації визначення тенденцій та виокремлення відповідних історичних періодів, що здійснювався з позицій об’єктивності та конструктивної критики; *прогностично-узагальнюючий* – для прогнозування можливих напрямків використання здобутих результатів.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

- *вперше*: виокремлено й науково обґрунтовано історичні періоди розвитку музичної освіти на Поділлі у зазначених історичних межах; здійснено наукову інтерпретацію провідних тенденцій розвитку музичної освіти, базових для подальшого розроблення теоретичних напрямів педагогічних досліджень і вдосконалення сучасної освітньої практики; визначено перспективи застосування здобутків минулого у сучасній практиці; відтворено особливості історичного розвитку і змісту загальної та професійної музичної освіти в навчальних закладах Поділля кінця XIX – початку XX ст.;

- *набули подальшої конкретизації* педагогічні ідеї персоналій минулого; схарактеризовано їх внесок у музичну освіту;

- *введено* до наукового обігу маловідомі архівні матеріали, які значно розширюють уявлення про організацію та процес здійснення музичної освіти в зазначений період.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що розроблені матеріали впроваджено в навчальний процес педагогічних

навчальних закладів. Основні положення та висновки дослідження є джерелом інформації з питань організації загальної та спеціальної музичної освіти в сучасній середній та вищій школі; дослідницького пошуку з розв'язання проблем духовного розвитку особистості засобами мистецтва. Висвітлений у дисертації педагогічний досвід минулого знайшов відтворення у змісті підготовки майбутніх фахівців музичної освіти, при розробленні лекційних курсів і семінарів, у написанні праць з теорії та історії педагогіки, а також навчально-методичної літератури. За матеріалами дослідження розроблено методичні рекомендації “Історія музичної освіти на Поділлі ХІХ–ХХ століть”, що спрямовані на якісне засвоєння історико-практичного матеріалу під час підготовки до занять та складання змістовного модуля “Історія музичної освіти України в ХІХ–ХХ ст.” з курсу навчальної дисципліни “Музична педагогіка”, і можуть бути впроваджені у навчально-виховну роботу зі студентами спеціальності “Музичне мистецтво”*. Запропонований навчальний посібник з історії музичної освіти ХГПА (творчий доробок викладачів Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії “Музичний меридіан”) використовується як концертно-виконавський та педагогічний репертуар у навчальних закладах мистецького спрямування.

Особистий внесок здобувача. Усі представлені в дисертації наукові результати отримано автором самостійно. У навчальному посібнику [1] здобувачем подана вступна стаття “У спадок музично-освітнім поколінням”. У статті [3] узагальнено ретроспективні тенденції розвитку музичної освіти на Поділлі. У статтях [14], [15], [25], [27], [28] зібрано фактичний матеріал з історії музичної освіти Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. У статтях [13], [18], [29] подано матеріал з історії виконавської практики студентів і викладачів Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. У статтях [12], [16], [20], [31] систематизовано нотний репертуар для студентів навчальних закладів. У статтях [17], [26] визначено педагогічні принципи видатних персоналій м. Хмельницького. У статті [30] систематизовано відомості щодо визначення територіальних меж Поділля.

Апробація і впровадження результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження обговорювалися і отримали схвалення на науково-практичних конференціях, читаннях, методичних семінарах – *міжнародних*: “Минуле, сучасне й майбутнє українознавства” (Київ, 2004), “Соціально-економічні, політичні та етнонаціональні чинники буття народу в системі українознавства” (Київ, 2004), “Формування ціннісних орієнтацій студентської молоді у контексті громадянського суспільства” (Львів, 2005), “Модернізація мистецької освіти у контексті євроінтеграції”, (Одеса, 2006), “VII, X педагогічно-мистецькі читання пам’яті професора О. П. Рудницької” (Київ, 2010, 2012), “Гуманістичні орієнтири мистецької освіти” (Київ, 2011), “Слов’янське музичне мистецтво в контексті європейської культури” (Вінниця, 2011), “Творчість для народних інструментів композиторів України та зарубіжжя” (Дрогобич, 2013), “В мире научных открытий” (Росія, м. Таганрог, 2013), “Хорове мистецтво України та його подвижники” (Дрогобич, 2013), “Народно-інструментальне мистецтво на зламі ХХ – ХХІ століть” (Дрогобич,

2013), “Мистецька освіта ХХІ століття: виклики сьогодення” (Кіровоград, 2014), “Мистецька освіта у вимірах сучасності” (Київ, 2014); *всеукраїнських*: “Духовна культура як домінанта українського життєтворення” (Київ, 2005), “Мистецька освіта як чинник людиностановлення” (Тернопіль, 2006), “Професіоналізм педагога у контексті Європейського вибору України” (Ялта, 2006), “85 років освітнього шляху. Сторінки історії Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії” (Хмельницький, 2006), “Реалії сучасного виховання в контексті християнської етики” (Хмельницький, 2006), “Сучасні освітні технології у професійній підготовці вчителя мистецьких дисциплін”, (Кривий Ріг, 2007), “V мистецько-педагогічні читання пам’яті професора О. П. Рудницької” (Київ, 2007), “Музична освіта України: проблеми теорії, методики, практики” (Дрогобич, 2009, 2013); “Четверті педагогічні читання пам’яті М.М. Дарманського: професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України” (Хмельницький, 2009); “Шості педагогічні читання пам’яті М.М. Дарманського: професійна підготовка педагогічних кадрів в умовах інноваційної перебудови української національної освіти: сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку” (Хмельницький, 2011), “Освіта, наука і культура на Хмельниччині” (до 75-річчя утворення Хмельницької області) (Хмельницький, 2012), “Духовні витoki Поділля: педагоги в історії краю” (Хмельницький, 2013), “Концептуальні проблеми розвитку мистецької освіти” (Хмельницький, 2013), “Актуальні питання мистецької педагогіки: стан, технології, перспективи” (Хмельницький, 2013), “Актуальні проблеми мистецької підготовки майбутнього вчителя” (III школа методичного досвіду) (Вінниця, 2013), “Освіта і наука в Україні” (Дніпропетровськ, 2013), “Україна і світ: проблеми історії” (Маріуполь, 2013) “Мистецька освіта в Україні: проблеми теорії і практики” (Київ, 2014), “Духовні витoki Поділля: митці в історії краю” (Хмельницький, 2014).

Впровадження результатів дослідження здійснено у навчально-виховний процес Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 266 від 28.04.2014 р.), Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (довідка № 05/3 від 12.05.2014 р.), Інституту мистецтв Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 07 – 10/1060 від 20.05.2014 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дослідження висвітлені у 32 публікаціях автора (15 одноосібних, 17 у співавторстві), з них – 1 навчальний посібник, 1 методичні рекомендації, 16 статей у наукових фахових виданнях, 1 стаття у міжнародному науковому виданні, 2 статті у наукових виданнях, 12 матеріалів і тез науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (345 найменувань, з них – 5 іноземними мовами та 97 архівних документів). Загальний обсяг роботи складає 311 сторінок, з них – 210 сторінок основного тексту. Робота містить 8 таблиць та 16 додатків на 70 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, її актуальність, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, відображено апробацію результатів.

У першому розділі – **“Історичні та культурно-суспільні засади розвитку музичної освіти Поділля”** нами розглянуто пропедевтику музичної освіти в контексті суспільно-економічних, політичних умов та загальнокультурного розвитку України; музичне просвітництво, як напрям музичної освіти в діяльності його видатних персоналій.

У ході дослідження було встановлено, що розвиток музичної освіти на Поділлі зумовлений суспільно-економічними, політичними, соціокультурними факторами, починаючи з XVI–XVII ст. У цей час діяли братства, як основні центри культурно-просвітнього руху, де закладалися основи музичної освіти, професіоналізму, музично-теоретичної думки та розвивалися впродовж наступних століть; дяківсько-парафіяльні, полкові школи, музикантські цехи, в яких реалізовувалась можливість здобуття навичок співу, елементарних знань з теорії музики; духовні училища та семінарії. Внаслідок перемены суспільної свідомості змінилася система освіти, характер музичного навчання і виховання. Поряд з церковною розвивалася світська освіта. Відкривалися приватні пансіони, інститути шляхетних панянок, гімназії, ліцеї, поширювалося домашнє навчання. Статути названих закладів, не відносячи музику до обов'язкових предметів програми, передбачали організацію навчання музики для бажаючих. Система музичної освіти характеризувалась відкритістю для взаємовпливів педагогічних шкіл і культур різних народів, відображала поєднання духовної, світської та народної музичної освіти. На розвиток музичної освіти регіону вплинула асиміляція українців; зміна влади, з чого розпочалася розбудова української школи, яка призвела до посилення національного руху.

Досліджуваний період можна назвати етапом розквіту просвітництва. Діяльність товариства “Просвіта” (з 1900 р.) та його філій у містах і селах Поділля була різнобічною і плідною (відкриття шкіл, бібліотек, книгарень, друк і розповсюдження газет, підручників, утворення аматорських хорів, проведення освітянських бесід, театральних вистав, українських вечорниць, концертів) та сприяла поживленню культурного життя регіону, зацікавленості подолян навчанням, народним і професійним мистецтвом. Розвитку мистецьких традицій сприяла діяльність таких товариств, як Народний Дім, Рідна хата, Український клуб, єврейська національно-музична організація “Кадіма”, які разом із “Просвітою” були основними культурно-просвітницькими інституціями, несли прогресивні ідеї по містах і селах Поділля щодо національної свідомості через культурно-мистецькі заходи, сприяли вихованню активної громадянської позиції молоді.

З'ясовано, що визначною подією для Поділля стало утворення у Вінниці, Тульчині, Проскурові та Кам'янець-Подільському (1922–1928 рр.) філій Музичного товариства імені М. Леонтовича, оскільки їх діяльність (утворення музично-творчих колективів, пропаганда української музики, народної пісні, згуртування навколо себе молоді) сприяла піднесенню української культури,

музичного мистецтва і народного виконавства.

Характерною особливістю мистецько-освітнього простору Поділля вважаємо розповсюдження хорового мистецтва як основної форми і невід'ємної складової музичного життя краю. Церковний спів вивчали всі учні церковно-приходських шкіл і духовних семінарій. З відкриттям нецерковних навчальних закладів на початку ХХ ст. мистецтво хорового співу поступово набуло світського характеру. Фактично всі навчальні заклади краю мали свої учнівські хори. Їх творча діяльність активізувалась у концертах, міських вечорах, святкових заходах. Вирішальну роль у розвитку хорової школи подолян відіграли видатні персоналії (Д. Балацький, Г. Давидовський, М. Коссак, М. Леонтович, С. Папа-Афанасопуло, М. Покровський, Р. Скалецький, К. Стеценко та ін.) та створені ними хорові колективи: Український національний хор, Художня капела Г. Давидовського, Тульчинська хорова капела ім. М. Леонтовича, Вінницька хорова капела ім. М. Леонтовича, Гайсинська капела “Зірка”; числені аматорські хори (єврейський хор-гурток, Проскурівське співоче об'єднання та ін), що сприяли відродженню та розвитку української народної і професійної музичної творчості.

Досліджено, що цінними для розвитку музичної освіти були: діяльність фольклористів (В. Антонович, С. Венгржиновський, М. Гославський, М. Грінченко, А. Димінський, А. Присяжнюк, Я. Сивак, Г. Танцюра, П. Чубинський, К. Шейковський, К. Широцький); розвиток інструментального виконавства (брати Т. та Г. Ганицькі, О. Колаковський, К. Місевич, С. Шварценштейн) та сольного співу, камерно-інструментального ансамблевого й оркестрового виконавства (“Троїсті музики”, невеликі інструментальні ансамблі); активна театральна діяльність (театральні трупи М. Садовського, Й. Стадника; “Новий Львівський театр” і Київський “Молодий театр”, які у 1920 р. об'єдналися, утворивши у Вінниці Український Державний драматичний театр ім. І. Франка, єврейські театр та театральні гуртки, “І-й трудовий кооператив українських акторів”; напівпрофесійний театр “Червоний галстук” та інші).

Таким чином, доведено, що через залучення широких верств населення до хорового, інструментального, вокального, театального мистецтва та організацію різноманітних товариств та клубів, подільські просвітники розвивали славетні співочі традиції українського народу, пропагували надбання національної музичної культури, що сприяло національному відродженню, зростанню і піднесенню музичної освіти Поділля.

У другому розділі **“Змістове спрямування музичної освіти Поділля в досліджуваний період (дослідна робота)”** зроблено аналіз змісту музичної освіти в духовних навчальних закладах, досліджено зародження музичної освіти в загальних навчальних закладах, розглянуто витoki професійної музичної підготовки.

Досліджуваний період став етапом бурхливого розвитку музичного життя суспільства, важливе місце в якому зайняла музична освіта. З архівних джерел виявлено, що важливими осередками розвитку духовної музичної освіти були: церковнопарафіяльні школи, духовні училища, Кам'янець-Подільська духовна

семінарія. У церковнопарафіяльні школах, крім навчання читанню, письму і рахуванню, провідним залишалося музичне виховання, яке за своїм змістом було релігійно-моральним. Спів був однією з обов'язкових дисциплін. Учні вивчали теорію музики, церковний спів, народні пісні та патріотичні гімни, оволодівали грою на різних музичних інструментах, записували рідкісні фольклорні твори. У духовних училищах та Кам'янець-Подільській семінарії учні під керівництвом передових викладачів (Ю. Богданов, А. Кривецький, І. Лепехін, Є. Рогальський) оволодівали грою на музичних інструментах (струнні, духові, фортепіано, фісгармонія), вивчали церковний спів, диригування, хорознавство, сольфеджіо, теорію музики, гармонію, історію музики, народні пісні, методики викладання. Кам'янець-Подільська семінарія протягом свого існування залишалася головним навчальним закладом, який готував вчителів співу для училищ і шкіл, впливав на розвиток музичної освіти та пропаганду хорової культури. Хоровий церковний спів був обов'язковою дисципліною, існував як основний чинник і засіб виховання учнів. Духовні навчальні заклади мали свої традиції духовного розвитку молоді, що сприяло виникненню їх авторитету серед населення.

Досліджено, що викладання музичних дисциплін було введено до офіційних навчальних програм усіх світських навчальних закладів. Використовувались різні види і форми музичної діяльності учнів – хоровий (церковний і світський) та сольний спів, оркестр, театральна діяльність, позакласні заходи. В навчальних закладах збільшувалась кількість навчально-методичної літератури, що позитивно позначилось на якості викладання музичних дисциплін. У Кам'янець-Подільській (1833 р. заснування) і Немирівській (1838 р. заснування) чоловічих гімназіях, що були найстаршими на Поділлі, співи (викладали безкоштовно) і музика (навчали за додаткову плату) не належали до обов'язкових предметів. На уроці “співи” учні навчалися співати у хорах (церковний, світський), отримували знання з теорії музики, сольфеджіо, вчилися керувати хором. На уроці “музика” бажаючі навчалися грати на музичних інструментах, у оркестрах і здобували навички керування ними. З навчальної програми, складеної вчителем співів Кам'янець-Подільської гімназії Є. Калиновичем, дізнаємось, що значна увага приділялася забезпеченню учнів ґрунтовними знаннями з теорії музики, вивченню духовних та світських творів. Плідна праця талановитих вчителів-музикантів (В. Гокке, В. Гофман, Є. Калинович, З. Комінек, Ф. Маркевич, Р. Найман, А. Познахір, В. Сакович, А. Сігалов, Г. Сілевич, О. Телеснін), різні форми музикування: церковний і світський хоровий спів, сольні вокальні та інструментальні виступи, гра в оркестрах (струнних, духових та балалаєчників) сприяли виникненню традицій публічних виступів у концертах і урочистостях.

З'ясовано, що найдавнішою серед жіночих гімназій вважається Маріїнська Кам'янець-Подільська гімназія (1867 р. заснування). Музика та співи в гімназії також належали до необов'язкових предметів, навчання яких додатково оплачувалося ученицями. Завдяки винайденим архівним документам, програмам численних концертних виступів, музично-літературних вечорів, що проводилися у гімназії, було засвідчено розуміння адміністрації закладу

важливості уроків співу та музики для духовного розвитку молоді. На початку ХХ ст. на Поділлі почали відкриватися нові чоловічі та жіночі гімназії. Проте, в освітніх закладах суворо заборонялося пропагування національних ідей, виконання музичних творів українських композиторів, незважаючи на те, що хорові колективи використовували їх у своїх виступах. Широке розповсюдження отримали приватні заклади освіти (гімназії, пансіони) з високим рівнем викладання музичних дисциплін.

Значна увага навчанню співів та музиці приділялася у середніх педагогічних навчальних закладах для підготовки вчителів – Вінницькій (1907 р.), Кам'янець-Подільській (1913 р.) і Ольгопільській (1914 р.) учительських семінаріях та Вінницькому учительському інституті (1912 р.). Про це свідчить той факт, що оцінка з предмету “Співи” виносилася в свідоцтво про закінчення учительської семінарії. Завдяки діяльності викладачів музики (О. Лазарев, А. Мазаракій, М. Соколов, М. Теравський) у педагогічних навчальних закладах були створені хори та оркестри. Програма зі співів (О. Лазарев) містила питання з теорії музики, сольфеджіо, гармонії, основ хорознавства та вимагала практичні навички. Керівництво закладів сприяло розвитку музичної освіти, організовувало музично-літературні вечори, на яких вихованці презентували свої надбання з сольного та хорового співу, гри на музичних інструментах та в духових і струнних оркестрах.

У результаті вивчення архівних документів доведено, що значного успіху у підготовці музикантів-професіоналів досягали спеціальні музичні заклади. В них закладалися основи професіоналізму, формувалися виконавські традиції, розвинуті та вдосконалені в навчальних закладах наступних десятиліть. У середині ХІХ ст. (1853 р.) А. Коціпінським була відкрита музична школа, яка є передвісником формування на Поділлі професійної музичної освіти. Наприкінці ХІХ ст. у Вінниці існували приватні музичні школи Педаховської та В. Поль-Віліловського, музичні класи Мардера. У 1903 р. Т. Ганицький організував професійну музичну школу у Кам'янець-Подільському. Саме ця школа по праву вважається першою професійною музичною школою на Поділлі. У ній функціонувало сім основних класів (фортепіано, скрипки, віолончелі, вокалу, хорової музики, теоретичний, драматичний) та підготовчий клас. Серед відомих її викладачів – В. Дальський, З. Комінек, А. Лозинський, М. Петліна. Відсвяткувавши своє 110-ти річчя, школа ім. Т. Ганицького в Кам'янець-Подільському успішно працює на теренах Подільського краю, продовжуючи історично закладені славетні традиції. На початку ХХ ст. кількість музичних шкіл, особливо приватних, значно збільшилась (школа нотної грамоти у Кам'янець-Подільському, приватне музичне училище у Вінниці, сільська музична школа у Новій Ушиці, музичні школи у Вінниці та Тульчині).

З опрацьованих історичних матеріалів виявлено існування музичних технікумів у 20-х роках у Вінниці та Кам'янець-Подільському, які посіли важливе місце у системі професійної музичної освіти. У Статуті технікумів була визначена мета навчання: підготовка виконавців-віртуозів, оперних та камерних співаків, педагогів теоретичних дисциплін. Підготовка спеціалістів у Вінницькому музичному технікумі здійснювалась на 4 відділах: фортепіанний,

оркестровий (духові та струнні інструменти), вокальний, теоретичний, де викладали О. Губерман, М. Литвиненко-Вольгемут, Б. Поляков, В. Мерзляков, М. Отамановський, С. Савченко, Є. Салтановська, Б. Шерр. Завдяки детальному вивченню архівних документів було виявлено ряд перешкод в їх діяльності: відсутність визначеності характеру підготовки фахівців між закладами просвітницького і професійного спрямування, що гальмувало визначення змісту підготовки викладачів спеціальних музичних дисциплін у технікумі, музичних керівників для шкіл і клубів; не було враховано специфіки музичної освіти та відсутня визначеність її ступенів. У 1920 р. у Вінниці та Кам'янець-Подільському були відкриті Народні консерваторії для підготовки вчителів музики і співу. При консерваторіях функціонували диригентсько-хоровий, інструментальний, драматичний відділи і відділ сольного співу. Особливого значення надавалося навчанню хоровому співу в системі підготовки диригентів, організаторів народних хорів; залученню учнів до гри в оркестрах та ансамблях, що сприяло вдосконаленню професійних навичок майбутніх музикантів. В Тульчині були організовані перші диригентські курси (1926 р.), на яких слухачі набували досвіду щодо керування хоровим колективом.

Так, основними ознаками професіоналізації музичної освіти на Поділлі стали: наявність висококваліфікованих музикантів-фахівців, збільшення кількості навчальних закладів, активний розвиток усіх форм музичного життя, прагнення самодіяльних музикантів до підвищення власного виконавського рівня, проведення реформ, урізноманітнення видів навчальної роботи.

У третьому розділі **“Теоретико-прикладні характеристики загальної та професійної музичної підготовки”** висвітлено сутність та структуру музичної освіти, як історико-педагогічного процесу; історичні періоди та тенденції розвитку музичної освіти на Поділлі кінця ХІХ – початку ХХ століття; прогноз та перспективи підвищення ефективності розвитку сучасної музичної освіти.

Було виокремлено проблему теоретичного вивчення процесу музичної освіти, визначення її місця в історії та теорії педагогіки і мистецтва; доведено необхідність культурологічного переосмислення музичної освіти як цілісного явища. Узагальнюючи визначення відомих педагогів, ми розуміємо поняття *“музична освіта”* як історико-педагогічний процес створення, накопичення музичного досвіду суспільства та залучення до нього підростаючих поколінь, відповідно до індивідуальних психологічних особливостей, загальних і спеціальних здібностей суб'єктів. В основі процесу лежить систематичне та ґрунтовне засвоєння музичних знань, вмінь та навичок.

У ході дослідження обґрунтовано історичні періоди розвитку музичної освіти на Поділлі у зазначених історичних межах, які мають певні особливості та тенденції розвитку: І період – *реформаторський* (60-ті роки ХІХ ст. – 1899 р.); ІІ період – *просвітницький* (1900 – 1917 рр.); ІІІ період – *активно-професіоналізуючий* (1917 р. – перша чверть ХХ ст.). Надана періодизація розвитку музичної освіти відбиває декілька етапів цілісного явища із стійкою позитивною динамікою розвитку педагогічних ідей її представників та дозволяє визначити провідні тенденції кожного історичного періоду (табл. 1).

Доведено доцільність скерування напрацьованих здобутків і досягнень

минулого (поширення гуманістично-педагогічних ідей; домінування національного, загальнокультурного та загальнолюдського у змісті навчання; відношення до музичних дисциплін, як до важливого чинника виховання особистості; охоплення максимальної кількості населення у процесі розвитку музичної освіти краю; самовіддана праця видатних персоналій тощо) та їх використання у сучасних умовах пошуку ефективних форм і методів модернізації музичної освіти для покращення існуючої системи музичної освіти на Поділлі та України в цілому.

Таблиця 1

Історичні періоди розвитку музичної освіти на Поділлі

Назва, роки	Тенденції
Реформаторський (60-ті роки XIX ст. – 1899 р.)	– взаємозв’язок усіх форм музичної освіти (релігійної, світської, домашньої); – інтенсивний розвиток церковного співацького руху; – поєднання різних національних педагогічних шкіл, що сприяло професіоналізації у сфері музичної освіти; – активна діяльність окремих персоналій
Просвітницький (1900 – 1917 рр.)	– мовно-культурна асиміляція подолян; – культуротворчий вплив феномену хорового виконавства на розвиток музичної освіченості населення краю; – взаємодія музичних культур різних народів; – створення широкої мережі державних і приватних навчальних закладів; – тенденція до організації спеціальних музичних закладів; – визнаний вплив музики на загальний розвиток особистості; – організація музичного життя подолян (просвітництво); – вирішальний вплив персоналій
Активно-професіоналізуючий (1917 р. – перша чверть XX ст.)	– культуротворчий вплив феномену хорового виконавства на розвиток музичної освіченості населення краю; – стабілізація організаційних форм, типізації системи музичної освіти; – професіоналізація навчання музики; – активізація форм залучення молоді до національної культури та музично-просвітницької роботи серед населення краю; – тенденції врахування досвіду минулого при виробленні самостійної педагогічної концепції видатними педагогами; – остаточне розмежування загальної та професійної музичної освіти; – вирішальний вплив визначних персоналій; – збереження національно-культурної ідентичності

ВИСНОВКИ

Результати дослідження підтвердили правомірність обраного аспекту, засвідчили ефективність розв’язання поставлених завдань і дали підстави для наступних **висновків**:

1. Музична освіта Поділля сформувалась, як особливе регіональне явище в цілісній українській історико-культурній традиції. Дослідження переконливо показало, наскільки різноманітними та багатограними були історичні і культурно-суспільні засади розвитку музичної освіти Поділля. Це дозволило виявити чинники, що вплинули на появу і становлення процесу музичної освіти: наявність народної музичної творчості; діяльність братств, полкових шкіл та музикантських цехів; кобзарське мистецтво; музична церковна культура; розвиток світської музики; посилення ролі світської інтелігенції у мистецькому житті регіону; створення культурно-мистецьких і співацько-музичних товариств. На основі вивчення пропедевтики розвитку музичної освіти нами була встановлена взаємозалежність змісту музичної освіти подолян від загальноісторичного, економічного становища та культурно-мистецького життя суспільства: недостатній соціально-економічний розвиток регіону, що унеможлилював повноцінне фінансування закладів; відсутність довгий час на території Поділля земств; гальмування розвитку національної української школи внаслідок політичного становища. Ситуація покращилася лише зі зміною влади, з початком розбудови української школи. Отже, розвиток музичної освіти знаходився у прямій залежності від наявності навчальних закладів, становлення мережі самодіяльних колективів, діяльності видатних персоналій, організованої концертної діяльності та гастролей музикантів.

2. На основі здійсненого аналізу архівних документів, наукових публікацій та періодичних видань виявлено вирішальний вплив різноманітних освітніх, мистецьких, громадських товариств на становлення і розвиток музичної освіти краю. На Поділлі утворювалися і активно практикували культурно-мистецькі осередки, що мали на меті залучення великої кількості населення до музичної й художньої культури; сприяння мистецького розвитку талановитої молоді; популяризацію українського мистецтва й культурних надбань різних поколінь; розширення мережі культурно-просвітницьких товариств та координування їх діяльності.

Отже, на розквіт музичної освіти Поділля позитивно вплинули: товариства “Просвіта” у всіх містах і селах краю, філії Музичного товариства імені М. Леонтовича, Український клуб, Народний Дім, “Кадіма”; хорові колективи: Український національний хор, Художня капела Г. Давидовського, Тульчинська хорова капела ім. М. Леонтовича, Вінницька хорова капела ім. М. Леонтовича, численні аматорські хори; краєзнавчий рух та піднесення театрального мистецтва; активна діяльність персоналій.

3. Опрацювання архівних документів, матеріалів (ДАХО – фонди 65, 228, 302, 315, 319, 582, 1515; ДАВО – фонди 13, 54, 230, 254, 256, 896; ЦДАВО України – фонди 166, 2582; ЦДАМЛМ – фонди 570, 646; ЦДІА України – фонд 707; ДАК – фонди 296, 297, 629; Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського – фонд 50) та літературних джерел дозволило схарактеризувати діяльність провідних загальноосвітніх та музичних навчальних закладів світського та духовного спрямувань досліджуваного періоду. У ході дослідження здійснювався аналіз навчальних планів, програм з музичних дисциплін, репертуару концертів, які розкривали діяльність педагогів

та навчальних закладів. Такий підхід дозволив виявити особливості змісту та організації музичної освіти в загальноосвітніх і професійних музичних закладах.

Виявлено такі особливості змісту музичної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах: високий рівень викладання музичних дисциплін; оволодіння музичною освітою двома шляхами – вокальна музика (“співи”) та інструментальна (гра на музичному інструменті); активне запровадження позакласної гурткової роботи – оркестрове та хорове виконавство, театральна та просвітницька діяльність; незважаючи на невизначену обов’язковість у навчальних планах, предмети “співи” та “музика” визнавалися важливими для духовного та естетичного розвитку молодого покоління; відведення двох годин на тиждень для вивчення предмету “співи”, в деяких випадках – одну годину; поява великої кількості навчально-методичної літератури; заборона з боку керівників закладів на виконання музичних творів українських композиторів (до революції); переважання у змісті навчання загальнолюдського компоненту; підтримка естетичного виховання з боку керівництва; виховання любові до музики.

Особливостями змісту музичної освіти в професійних музичних навчальних закладах є: поєднання теоретичної та практичної підготовки; врахування специфіки національно-культурних процесів, досвіду визначних музичних шкіл України; індивідуальний підхід до учнівської молоді; вплив різних національних виконавських та педагогічних шкіл; вирішальний внесок видатних персоналій; невизначеність у назвах етапів професійної підготовки спеціалістів з музичних дисциплін; використання кращих надбань народної української музики та музичних творів українських, у тому числі і подільських композиторів. У цих закладах були закладені основи професіоналізму, що дали поштовх до подальшого вдосконалення системи музичного навчання та виховання.

4. У ході дослідження доведено, що у розвитку загальної та спеціальної музичної освіти на Поділлі кінця XIX – початку XX ст. вагому роль відігравали видатні музиканти-педагоги, композитори, фольклористи, серед них – самобутній за творчим стилем майстер української хорової музики М. Леонтович, який своєю діяльністю визначив цілу епоху в розвитку української хорової культури, та разом із диригентами Г. Давидовським, К. Стеценком і Р. Скалецьким створили на Поділлі визначні хорові колективи. Завдяки мистецькій і науково-педагогічній діяльності видатних персоналій (Ю. Богданов, С. Венгржиновський, Т. Ганицький, А. Димінський, М. Завадський, В. Заремба, Г. Літинський, З. Комінек, А. Коціпінський, А. Кривецький, К. Місевич, І. Огієнко, В. Петр, А. Присяжнюк, Я. Сивак, Є. Сіцінський, К. Широцький та багато ін.) закладено фундамент становлення загальної та професійної музичної освіти у цьому регіоні. У ході дослідження нами було доведено історичну значущість, корисність і доцільність використання педагогічних ідей, композиторських надбань у сучасних умовах шляхом вивчення та осмислення маловідомих фактів з життя та творчості видатних персоналій.

5. Систематизуючи та підсумовуючи весь досліджуваний матеріал, було виділено та науково обґрунтовано періоди історичного розвитку музичної освіти на Поділлі у зазначений період. Відповідно до значимості історичних, політичних, культурних подій у музичній освіті та діяльності культурних і музичних інституцій, нами виокремлено три основні періоди, які мають певні особливості та закономірності, що дозволило нам визначити провідні тенденції кожного історичного періоду.

I період – реформаторський: 60-ті роки XIX ст. – 1899 р. Тенденціями цього періоду є взаємозв'язок усіх форм музичної освіти (релігійної, світської, домашньої); інтенсивний розвиток церковного співацького руху; поєднання різних національних педагогічних шкіл, що сприяло зародженню професіоналізації у сфері музичної освіти; активна діяльність окремих персоналій.

II період – просвітницький: 1900 – 1917 рр. Провідними тенденціями стали: мовно-культурна асиміляція подолян; культуротворчий вплив феномену хорового виконавства на розвиток музичної освіченості населення краю; взаємодія музичних культур різних народів; створення широкої мережі державних і приватних навчальних закладів; тенденція до організації спеціальних музичних закладів; визнаний вплив музики на загальний розвиток особистості; організація музичного життя подолян (просвітництво); вирішальний вплив видатних персоналій.

III період – активно-професіоналізуючий: 1917 р. – перша чверть XX ст. У ході дослідження виявлено такі тенденції: культуротворчий вплив феномену хорового виконавства на розвиток музичної освіченості населення краю; стабілізація організаційних форм, типізації системи музичної освіти; професіоналізація навчання музики; активізація форм залучення молоді до національної культури та музично-просвітницької роботи серед населення краю; врахування досвіду минулого у становленні авторських педагогічних концепцій (Т. Ганицький, М. Леонтович, А. Шреєр-Ткаченко); остаточне розмежування загальної та професійної музичної освіти; вирішальний вплив визначних персоналій; збереження національно-культурної ідентичності.

6. Запропоновано можливі перспективи використання набутого педагогічного досвіду організації музичної освіти у сучасних навчальних закладах Поділля. Ідеї зазначеного періоду слугують теоретичною основою розвитку різних форм функціонування сучасної музичної освіти: активне залучення молоді та навчальних мистецьких колективів до концертної діяльності, проведення культурно-масових заходів, участі в мистецьких урочистостях міста; активне впровадження у навчальних закладах педагогічного та професійно-музичного спрямування фольклорної практики з метою збереження кращих зразків народної творчості Поділля; участь студентської молоді у різноманітних музичних організаціях; стимулювання самовиховання особистості та мотивація навчальної діяльності; використання прогресивних методик, принципів, форм і методів навчання в загальній та професійній музичній освіті підростаючого покоління.

Аналіз теоретико-методологічних, педагогічних та методичних досліджень

у галузі музичної та музично-педагогічної освіти дав можливість виявити перспективні напрямки використання історичного досвіду подільських музикантів: розвиток і актуалізація їх творчих надбань; ознайомлення з педагогічними і методичними працями та музичними творами; вивчення маловідомих історичних аспектів, що розкривають багатогранне та різноманітне музичне життя регіону; студіювання теоретичних ідей і досвіду музикантів даного періоду.

Наукове дослідження не вичерпує проблем розвитку музичної освіти на Поділлі і засвідчує доцільність подальшого їх дослідження за такими напрямками: детальне вивчення окремих методик викладання музичних дисциплін та впровадження їх у практику сучасного навчання і виконавства; широке застосування узагальненого історичного педагогічного досвіду та композиторських надбань видатних персоналій – розбудовників музичної освіти на Поділлі у сучасній практиці підготовки фахівців; поглиблення дослідницьких розвідок основних форм мистецької освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Навчальні посібники, методичні рекомендації

1. Найда В.Ю. Музичний меридіан : навч. посіб. з історії музичної освіти ХГПА : творчий доробок викладачів Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (1921 – 2011 рр.) : / уклад. : Ю.М. Йовенко, В.Ю. Найда, Ю.М. Найда. – Хмельницький : ПрАТ “Видавництво “Поділля”, 2012. – 206 с.

2. Найда В.Ю. Історія музичної освіти на Поділлі XIX – XX століть : метод. реком. / В.Ю. Найда. – К. : НПУ, 2013. – 20 с.

Статті у провідних наукових фахових виданнях

3. Найда В.Ю. З історії розвитку музичної освіти на Поділлі (друга половина XIX – початок XX ст.) / В.Ю. Найда, В.В. Ярецький // Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя : зб. наук. праць Кам.-Под. держ. пед. ун-ту. Вип. 3. Том 2. / відп. ред. Ю.М. Ковальчук; упоряд. Л.Д. Березовська, В.А. Гурський. – Кам’янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. – С. 152–156.

4. Найда В.Ю. Музична освіта в духовних навчальних закладах на Поділлі (другої половини XIX – першої половини XX століття) / В.Ю. Найда // Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць / ред. кол. О.П. Щолокова та ін. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. – Вип. 3. – С. 131–139.

5. Найда В. Утворення культурно-просвітницьких інституцій на Подільському селі з початку XX століття як чинник становлення громадянської свідомості молоді / Віра Найда // Вісн. Львів. ун-ту. Вип. 21. Ч. 2. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2006. С. 316 – 324.

6. Найда В.Ю. Хорова школа Поділля в культурному поступі України кінця XIX – початку XX століття / В.Ю. Найда // Наук. віс. Південноукр. держ. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. праць. - Ч. II.). – Одеса : Вид-во ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2006. – С. 243–248.

7. Найда В. Осередки духовного просвітництва в Україні до XIX століття як чинник становлення мистецької освіти / Віра Найда // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – № 5. – С. 35–39.

8. Найда В.Ю. Музична освіта як соціокультурний феномен : сутність та структура / В.Ю. Найда // Проблеми сучасної педагогічної освіти: зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2006. – Вип. 12. Ч. 1. – С. 171–178.

9. Найда В.Ю. Становлення спеціальних середніх музичних закладів України в другій половині XIX – початку XX століття / В.Ю. Найда // Наук. часоп. нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – Вип. 4 (9). – С. 155–159.

10. Найда В.Ю. Розвиток краєзнавчого руху на Поділлі у другій половині XIX – початку XX століття / В.Ю. Найда // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць № 18 / ред. кол. : В. К. Буряк (гол. ред.) та ін. – Ч 1. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2007. – С. 294–303.

11. Найда В. Музична освіта в жіночих гімназіях Поділля другої половини XIX – початку XX століття (Маріїнська гімназія) / Віра Найда // Молодь і ринок. – № 5 (52) / ред. кол. : М. Вачевський та ін. – Дрогобич : Вид-во ДДПУ ім. Івана Франка, 2009. – С. 35–39.

12. Найда Ю.М. Регіональний фестиваль бардівської пісні “Вальс-Бостон” як ознака стилю мистецького життя Хмельниччини / Ю.М. Найда, В.Ю. Найда // Педагогічна освіта : теорія і практика: зб. наук. праць. – Кам’янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2010. – Випуск 4. – С. 313–317.

13. Найда Ю.М. Інструментальна концертно-виконавська практика викладачів факультету мистецтв як складова науково-творчої діяльності ХГПА (історичний аспект : 2000–2010 рр.) / Ю.М. Найда, В.Ю. Найда // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. І.М. Шоробура. – Хмельницький : Вид-во ХГПА, 2010. – Вип. 8. – С. 146–149.

14. Найда Ю. Історія фахової діяльності кафедри музично-інструментальних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії / Юрій Найда, Віра Найда // Молодь і ринок. – № 4 (99) / ред. кол. : М. Вачевський та ін. – Дрогобич : Вид-во ДДПУ ім. Івана Франка, 2013. – С. 100–104.

15. Найда Ю. Предметно-циклова комісія диригентсько-хорових дисциплін та вокалу Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії : минуле і сучасне / Юрій Найда, Віра Найда // Молодь і ринок № 12 (107) / ред. кол. : М. Вачевський та ін. – Дрогобич : Вид-во ДДПУ ім. Івана Франка, 2013. – С. 103–106.

16. Найда Ю.М. Музична творчість для народних інструментів як дидактичний матеріал для навчальних занять баяністів / Ю.М. Найда, В.Ю. Найда // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. праць. Випуск 40 / Ред. кол. В. І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця : ТОВ “Нілан ЛТД”, 2013. – С. 68–71.

17. Найда Ю. Горить моє серце / Юрій Найда, Віра Найда // Рідна школа. – 2011. - № 3 (975). – С. 75–76.

18. Найда Ю. Вокально-виконавська практика викладачів факультету мистецтв як складова творчої діяльності Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (2000 – 2013 рр.) / Юрій Найда, Віра Найда // Наукові записки. Вип. 133. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – С. 167–173.

Стаття у міжнародному фаховому виданні

19. Найда В.Ю. Влияние театрального искусства на становление и развитие музыкального образования Подолья рубежа XIX – XX веков / В.Ю. Найда // В мире научных открытий: сб. науч. трудов / науч. ред. д.п.н., проф. С.П. Акунина. – М. : Спутник +, 2013. – С. 17–22.

Статті у наукових виданнях

20. Найда Ю. Знайомтесь : навчально-методичний посібник “Іди, іди, дощику” / Юрій Найда, Віра Найда // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка / Ред. упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. – Дрогобич : ДДПУ ім. Івана Франка, 2013. – С. 239–241.

21. Найда В.Ю. Інституціональна та змістовна сторони поняття “музична освіта” / В.Ю. Найда // Питання професійної компетентності майбутнього вчителя музики : навч. метод. посіб. / Упоряд. М.В. Ярова, Л.Д. Ковтонюк, Р.С. Гуцал та ін. – Хмельницький : НВВ ХГПА, 2013. – С. 6–10.

Статті у збірниках матеріалів та тез конференцій

22. Найда В.Ю. Поділля як музично-творче джерело української культури кінця XIX – початку XX століть / В.Ю. Найда // Духовна культура як домінанта українського життєтворення : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 22-23 грудня 2005 р. – К. : ДАКККиМ, 2005. – Ч. I. – С. 73–78.

23. Найда В. “Музпеду” Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії – 15 років / Віра Найда // 85 років освітнього шляху. Сторінки історії Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (5-6 жовтня 2006 р.). – Хмельницький : Вид-во ХГПА, 2006. – С. 53–56.

24. Найда В.Ю. Історичні передумови розвитку музичної освіти в середніх навчальних закладах Поділля другої половини XIX – початку XX століття / В.Ю. Найда // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. матер. VII пед.-мист. читань пам’яті проф. О.П. Рудницької / [за ред. О. М. Отич]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2010. – С. 126–128.

25. Найда Ю.М. П’ятнадцята річниця першого випуску музично-педагогічного відділу Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії / Ю.М. Найда, В.Ю. Найда // Шості педагогічні читання пам’яті М. М. Дарманського : професійна підготовка педагогічних кадрів в умовах інноваційної перебудови української національної освіти : сучасний стан,

проблеми, перспективи розвитку : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. – Хмельницький : Вид-во ХГПА, 2011. – С. 100–102.

26. Найда Ю. Стиль життєтворчості А. Г. Гаєвського – подільського педагога та митця. Світлій пам'яті учителя присвячується (9 II 1937 – 9 IV 2009) / Ю. Найда, В. Найда // Слов'янське музичне мистецтво в контексті європейської культури : зб. матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. молод. учен. та студ. – Вінниця : Вид-во ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2011. – С. 115–117.

27. Найда Ю. Основні віхи розвитку кафедри музично-інструментальних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії / Юрій Найда, Віра Найда // III-я міжнародна науково-практична конференція (ДДПУ ім. І. Франка, 9–10 травня 2013 р., м. Дрогобич) “Творчість для народних інструментів композиторів України та зарубіжжя” : зб. матер. та тез / ред.-упоряд. А. Душний, Б. Пиц. – Дрогобич : Пóсвіт, 2013. – С. 57–64.

28. Найда Ю.М. Заочна музично-педагогічна освіта Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії : історичний аспект / Ю.М. Найда, В.Ю. Найда // Освіта і наука в Україні : матер. всеукр. наук. конф. 21–22 червня 2013 р. Ч I. / наук. ред. О.Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ : Роял Принт, 2013. – С. 46–47.

29. Найда Ю.М. Концерт-презентація навчального посібника “Музичний меридіан” у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії / Ю.М. Найда, В.Ю. Найда // Духовні витоки Поділля : педагоги в історії краю : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 21 берез. 2013 р.). – Хмельницький : ПП Заколотний М.І., 2013. – С. 99–102.

30. Найда Ю.М. Поділля як історико-етнографічний регіон України / Ю.М. Найда, В.Ю. Найда // Україна і світ : проблеми історії : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 29 листоп. 2013 р. / під. заг. ред. К. В. Балабанова. – Маріуполь : МДУ, 2013. – С. 23–25.

31. Найда Ю.М. Внесок сучасних музикантів Хмельниччини до навчально-педагогічного та концертно-виконавського репертуару піаністів / Ю.М. Найда, В.Ю. Найда // Мистецька освіта в Україні : проблеми теорії і практики : зб. тез за матер. Всеукр. наук.-метод. конференції-семінару. 27–28 лютого 2014 р. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – С. 92–94.

32. Найда В. Сторінки життя та творчості Віктора Федоровича Толстих (світлій пам'яті Учителя присвячується) / В. Найда // Духовні витоки Поділля : митці в історії краю : матеріали IV всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 13 берез. 2014 р.). – Хмельницький : ХГПА, 2014. – С. 224 – 229.

АНОТАЦІЇ

Найда В. Ю. Розвиток музичної освіти на Поділлі (кінець XIX – початок XX століття). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2014.

Дисертація присвячена дослідженню історії становлення і розвитку

музичної освіти на Поділлі. Розкрито пропедевтику музичної освіти Поділля в контексті суспільно-економічних, політичних та культурних умов України. Встановлено залежність розвитку музичної освіти від історичного, економічного становища та суспільного життя Поділля. Проаналізовано різноманітні види музично-просвітницької діяльності, досліджено роль товариств та провідних колективів у культурному житті регіону. З'ясовано характер процесу становлення загальної музичної освіти у навчальних закладах світського та духовного спрямування. Виявлено особливості змісту музичної освіти в професійних музичних закладах і введено в науково-освітній обіг найцінніші архівні матеріали. Схарактеризовано внесок видатних персоналій у розвиток музичної освіти регіону.

Визначено та науково обґрунтовано історичні періоди та провідні тенденції розвитку музичної освіти на Поділлі кінця XIX – початку XX століття. Розкрито можливі перспективи використання історичного досвіду та педагогічних ідей минулого в контексті модернізації сучасної системи освіти України.

Ключові слова: просвітництво, навчальні заклади Поділля, музична освіта, історичні персоналії.

Найда В. Ю. Развитие музыкального образования на Подолье (конец XIX – начало XX века). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2014.

Диссертация посвящена исследованию истории становления и развития музыкального образования на Подолье. Установлена зависимость развития музыкального образования от исторического, экономического состояния и общественной жизни Подолья. В работе подчеркивается, что развитие общего и профессионального музыкального образования было вызвано происходящими на Украине в этот период прогрессивными социально-экономическими, политическими преобразованиями и реформами, распространением в обществе демократических и национальных идей, педагогической и творческой деятельностью украинских персоналій.

Проанализировано разнообразные виды музыкально-просветительской и концертно-исполнительской деятельности. Исследована роль различных культурно-общественных организаций, таких, как “Просвита”, Народный дом, Украинский клуб, “Кадима”, которые являлись главным очагом культурно-образовательного украинского движения на Подолье; влияние краеведческого движения, театрального, инструментального и вокального искусства на развитие музыкальной жизни региона. Определяющим событием на пути развития профессионализма музыкального образования стало создание филиалов Музыкального общества им. Н. Леонтовича, которые объединили вокруг себя лучшие музыкальные коллективы Подолья. Характерной особенностью региона считается распространение хорового искусства как

основной формы профессионализации музыкальной жизни края. В связи с этим, проанализирована деятельность Украинского национального хора, Художественной капеллы Г. Давидовского, Винницкой хоровой капеллы им. Н. Леонтовича, Тульчинской хоровой капеллы им. Н. Леонтовича, многочисленных самодеятельных хоровых коллективов.

Раскрыт характер становления и развития общего музыкального образования в учебных заведениях светской и духовной направленности. Анализ деятельности Каменец-Подольского университета, Каменец-Подольской духовной семинарии, учительского института, учительских семинарий, духовных училищ, гимназий и пансионов позволил выявить, что уроки пения и музыки проходили на высоком уровне. Практически во всех учебных заведениях обязательным считалось существование хора и, часто, оркестра, что позволяло организовывать музыкально-литературные вечера и концерты.

Выявлено особенности содержания музыкального образования в профессиональных музыкальных учебных заведениях благодаря использованию ценных исторических фактов. Профессиональное музыкальное образование стало развиваться в начале XX века с момента открытия музыкальной школы Т. Ганицкого. Появление музыкальных техникумов в Виннице и Каменец-Подольском, Народных консерваторий, школы нотной грамоты в Каменец-Подольском, частных музыкальных школ, музыкального училища в Виннице, первой сельской музыкальной школы в Новой Ушице, первых дирижерских курсов в Тульчине сыграло важную роль в развитии системы музыкального образования Подолья. Охарактеризовано вклад выдающихся персоналий в развитие музыкального образования Подолья: Д. Балацкого, Ю. Богданова, Т. Ганицкого, Г. Давидовского, И. Козловского, Н. Леонтовича, И. Огиенка, С. Папа-Афанасопуло, Н. Присяжнюк, Р. Скалецкого, К. Стеценка, Г. Танцюры, К. Широцкого и многих других.

Определены и научно обоснованы исторические периоды и ведущие тенденции развития музыкального образования на Подолье в конце XIX – начале XX веков. I период (60-е гг. XIX в. – 1889 г.) – реформаторский; II период (1900 – 1917 гг.) – просветительский; III период (1917 г. – первая четверть XX века) – активно-профессионализующий. Раскрыты возможные перспективы использования исторического опыта и педагогических идей прошлого в контексте модернизации современной системы музыкального образования Украины. Таким образом, главный путь совершенствования системы современного музыкального образования в учебных заведениях Подолья состоит в сохранении традиций прошлого, улучшении подготовки преподавателей, активной культурно-просветительской деятельности учебных заведений, накоплении глубокого духовного и гуманистического потенциала, поддержке органов государственной власти, использования достижений национального и мирового образования.

Ключевые слова: просветительство, учебные заведения на Подолье, музыкальное образование, исторические персоналии.

Naida V.Y. Development of Music Education in Podillia Region (End of the XIX – Beginning of the XX Century). – Manuscript.

Thesis for a Candidate degree in pedagogics, speciality 13.00.01 – general pedagogics and history of pedagogics. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2014.

The dissertation deals with the study of the history of formation and development of music education in Podillia region. Propaedeutics of music education of Podillia region in the context of social-economic, political and cultural conditions of Ukraine has been revealed in the article. The dependence of development of music education from historical, economic situation and social life of Podillia region has been determined. Different kinds of music-enlightenment activity have been analyzed, the role of societies and leading collectives in cultural life of the region has been studied. The character of the process of formation of general music education in educational establishments of secular and spiritual direction has been cleared out. Peculiarities of the content of music education in professional musical establishments have been determined and the most valuable archival materials have been introduced into scientific-educational circulation. Contribution of the famous personalities into the development of music education of the region has been characterized.

Historical periods and leading tendencies of development of music education in Podillia region of the end of the XIX – beginning of the XX century have been determined and scientifically grounded. Possible perspectives of using historical experience and pedagogical ideas of the past in the context of modernization of the modern system of education in Ukraine have been revealed.

Keywords: enlightenment, educational establishments of Podillia region, music education, historic personalities.